

Balassi és Regnart

Balassi Bálint verseinek mintáit vizsgálva már Eckhardt Sándor rámutatott arra, hogy Balassi művei közül négy valami módon a jeles németalföldi – tulajdonképpen észak-francia – zeneszerző, Jacob Regnart Kurtzweilige Teutsche Lieder címmel megjelent háromszólamú villanelláihoz kapcsolható.

A Balassa-kódex számozása szerinti VIII. (*Reménségem nincs már nékem*) nótajelzése az *Ich hab vermeintra* utal, a XX. (*Már csak éjjel hadna*) a *Wann ich den gantzen Tag* szövegének, a XLIX. pedig (*Haki akar látni két eleven kutat*) a *Wer sehen will zween lebendige Brunnen* szövegének fordítása és átköltése, s végül a XVIII. (*Szabadsága vagyon már én szegény fejemnek*) gondolati-tartalmi egyezéseket mutat a *Nun bin ich einmall frey von liebes banden* valamint a *Nun hab ich doch einmal erlebt die stund* szövegével. (1) Ezek az énekek egy kivételével mind a *Kurtzweilige Teutsche Lieder* 1574-ben Nürnbergben megjelent első kötetben található, (2) csak a *Wann ich den gantzen Tag* származik az 1577-ben kiadott másodikból. (3) A Balassa-kódex szerint a költő ezeket szinte mind a „giermeksigetül fogva hazasagaigh” tartó időszakban szerezte, csak a XLIX. tartozik azok közé, amelyek házassága után íródtak. A versek keletkezési idejének pontos meghatározására az irodalomtörténészek több kísérletet is tettek – többé-kevésbé eltérő eredménnyel. A Regnart-villanellákon alapuló énekeket illetően *Waldapfel József* és *Eckhardt Sándor* felfogása vált mérvadóvá. *Waldapfel* a VIII. verset 1584 előttre, míg *Eckhardt* 1578 előttre keltezte. A XX-at *Waldapfel* 1577–78-ra datálta, míg *Eckhardt* 1578-ra, mégpedig az alapján, hogy a Balassa-kódex XXIV. verse (*Most adá virágom*) a nótajelzésével a XX.-ra utal, s a XXIV. a szöveg szerint 1578-ban keletkezett. A XVIII-at mindketten 1583 körülre tették, végül a XLIX. verset *Waldapfel* 1589-re, *Eckhardt* pedig 1588–89-re keltezte. (4)

Eckhardt úgy vélte, hogy Balassi a „*Kurtzweilige Teutsche Lieder*” két kötetének egy 1578-ban megjelent egyesített kiadását használta, amit még az évben Nürnbergből kaphatott. (5) Nyilván a két kötetből származó anyag eltérő aránya sarkallta arra, hogy egy egyesített kiadásban keresse Balassi Regnart darabjainak forrását. *Eckhardt* vélekedése azonban több szempontból is problematikus. Először is közlésével ellentétben, az 1578-as utánnyomás ugyanúgy két külön részben jelent meg, mint az első kiadás, s a dalokat egyesítve csak 1583-ban adták ki Münchenben, majd pedig a következő évben Nürnbergben. (6) Ennél lényegesebb, hogy *Eckhardt* (és *Waldapfel*) keltezése a VIII., XX. és a XVIII. vers esetében – illetve tulajdonképpen az ezek alapjául szolgáló Balassa-kódexbeli időutalás – megkérdőjelezhető.

*Eckhardt*nak és *Waldapfel*nek a kódexet követő kronológája szerint ugyanis Balassi egy évtizeden keresztül három alkalommal merített volna a *Kurtzweilige Teutsche Lieder*nek a korban igen népszerűvé – mai szóhasználattal slágerré – vált, könnyed énekeket tartalmazó anyagából. (7) Mi több, a két fordítást – a XX.-at (*Már csak éjjel hadna*) és a XLIX.-et (*Haki akar látni két eleven kutat*) – tíz év választaná el egymástól. Kérdés azonban, feltételezhető-e mindez. Elképzelhető-e, hogy Balassi előbb 1578-ban lefordította a *Wann ich den gantzen Tagot*, majd azután tíz évet várt és csak akkor fordította le a *Wer sehen will zween lebendige Brunnen*? Vajon nem inkább arra kellene-e következtetnünk, hogy az összes vers, amely a Regnart-dalokhoz kapcsolható, közel egy időben

keletkezett, s alapul véve a *Balassa-kódex* magyarázata, és főleg a Júlia-utalás alapján biztosabban keltezhetőnek látszó XLIX. verset – valamikor az 1580-as évek második felében/végén?

Itt mindjárt megjegyzendő, az Eckhardt által a XX. éneknél kiindulópontként vett *Balassa-kódex*-beli nótajelzés a keltezést illetően nem feltétlenül mérvadó, hiszen az – miként számos korabeli példa bizonyítja – lehet utólagos is. A felvetett kérdés kapcsán pedig érdemes rámutatni, amennyiben a VIII. és a XX. ének mégis csak 1578-ban íródott volna, akkor azok a Regnart-villanellák közreadásához képest eléggé koraiak lennének: míg az előbbi nagyjából négy évvel a darab első megjelenése után keletkezett volna, addig az utóbbit már csupán csak egy év (!) választotta volna el a darab első kiadásától. (8)

A keltezést illetően nem hagyható figyelmen kívül, hogy az 1578-as datálás a Regnart daraboknak más korabeli külföldi nyomtatott és kéziratos forrásokba való megjelenéséhez képest különösen korai. A lantra illetve billentyűs hangszerekre készült nyomtatványokban Regnart két világi zenét tartalmazó kiadványából – a *Kurtzweilige Teutsche Liederból*, illetve az 1574-ben Bécsben megjelent *Il primo libro delle Canzone Italiane a cinque voci*ből – átvett darabok csak 1583-tól fordulnak elő. (9) A kéziratos orgonatabulatúrák hasonlókat mutatnak, (10) s a korabeli közép-európai népszerű nemzetközi zene egyik legfontosabb forráscsoportjában, a német, svájci, cseh stb. egyetemisták által összeállított kéziratos lantgyűjteményekben a Balassi-féle Regnart-énekek konkordanciái egy (bizonytalan) kivétellel mind 1590 utánra, javarészt 1600 tájára kelteződnek. (11) Úgy tűnik tehát, annak ellenére is, hogy 1574-től fogva szinte évenként készültek Nürnbergben újnyomások a *Kurtzweilige Teutsche Lieder* anyagából, (12) Regnart háromszólamú német villanellái mégis csak a nyolcvanas évekre lettek annyira népszerűek, hogy – a szerző más, világi darabjaival együtt – az akkori nyomtatott és kéziratos minden zenei gyűjtemények anyagába bekerüljenek. A fenti források együttes tanúságtétele tehát az, hogy a kérdéses Balassi versek 1578-as datálása a Regnart-énekek általános nemzetközi elterjedéséhez képest szembejártan korai, és ez a tény csak nyomatékossá teszi a kérdést: vajon helytálló-e az eddig elfogadott keltezésük?

A Balassihoz kapcsolódó Regnart-darabok közül a *Wann ich den gantzen Tag*, s főleg a *Nun bin ich einmall frey* fordul elő nagyobb számban az említett külföldi forrásokban. Az utóbbi esete azt mutatja, hogy a dalszöveg gondolatvilágát nemcsak az abból szabadon merítő Balassi érezhette magához közelinek, hanem az – nyilván örök aktualitása miatt – általános népszerűségnek örvendett Közép-Európában. A többi Balassi-féle Regnart-dalnak csak két-három előfordulása regisztrálható. Érdekes módon azonban éppen a ritkábbnak tűnő *Ich hab vermeint*, valamint a *Wer sehen will zween lebendige Brunnen* egy cseh forrásban bukkan fel – igaz, jóval Balassi halála után. Abban a bizonyos Prágában őrzött, Kutna horá-i eredetű – többnyire helytelenül Jacobides-féle lanttabulatúrának nevezett – 17. század eleji cseh lantgyűjteményben, amely a sokszor hivatkozott *Batori Tantzot* is tartalmazza. (13) Kérdés, hogy a fenti daraboknak e forrásban való előfordulása nyomán, továbbá Balassi versei alapján feltételezhetnénk-e azoknak valamiféle közép-kelet-európai népszerűségét? Ennek eldöntéséhez mai ismereteink nem elégségesek. Érdemes azonban utalni arra, hogy Balassi magyartásával rokon cseh gyakorlat nyomait megtaláljuk a cseh lanttabulatúrákban is. Ezekben Regnart több darabja mellett felbukkan cseh szövegkezdet, ami alapján feltételezhető, hogy egykor volt cseh szövegük. (14)

Eckhardt – mint láttuk – azzal számolt, hogy Balassi egy nyomtatvány alapján dolgozott, s egy egyesített kiadásra gondolt. Amennyiben a későbbi keltezés illető javaslat elfogadható, úgy tulajdonképpen elképzelhető lenne az 1583-as müncheni, vagy pedig az 1584-es nürnbergi összkiadás használata. Számba kell azonban vennünk azt a lehetőséget is, hogy Balassi nem is nyomtatott kottából nyert ösztönzést, hanem valamilyen kéziratból, amelyben szerepeltek Regnart német dalai. Itt pedig érdemes ismételtén visszatérni arra a már említett tényre, hogy a Balassinál nyomon követhető öt Regnart dalból

négyszer a Kurtzweilige Teutsche Lieder első kötetéből származik. Ez ugyanis nem is egy egyesített kiadás használatát sejteti, hanem inkább azt, hogy Balassi nem rendelkezett a második kötet teljes anyagával. A költőhöz talán egy olyan kézirat jutott el, amely a Kurtzweilige Teutsche Lieder első és második kötetéből tartalmazott válogatást. Ez annál inkább is feltételezhető, mivel ilyenféle válogatás elég sok ismert: a már hivatkozott kéziratok lanttabulatúrák. Ezekben elsősorban a Kurtzweilige Teutsche Lieder és az *Il primo libro delle Canzone Italiane* egyes darabjai szerepelnek – igaz többnyire szöveg nélkül. Ezek kapcsán pedig hangsúlyozandó, e kéziratok száma jóval meghaladja az ilyen darabokat tartalmazó lantnyomtatványokét, ami végső soron arra mutat, hogy a népszerű zene a korban elsősorban kéziratok révén terjedhetett.

Az elmondottak nyomán felmerülhet, vajon nem lehetséges-e, hogy Regnart közvetlen környezetéből jutott el Balassihoz valamilyen kézirat másolat, hiszen Regnart előbb 1557-től Miksa cseh királyi kapellájában működött mint énekes, tenorista, majd 1564 decemberétől a Habsburg udvari együttesnek – s így egyben a magyar király együttesének – volt tagja. (15) Sajnos, e kérdés megválaszolásához nincsenek támpontjaink.

Itt röviden szükséges kitérni arra, hogy a Balassiról írott munkákban Eckhardt nyomán (16) felbukkan egy olyan feltevés is, hogy a költő Bécsben esetleg személyesen találkozott Regnarttal, s így jutott a Kurtzweilige Teutsche Lieder darabjaihoz. Nyilván azért Bécsben, mert Regnart a Habsburg udvarban szolgált. Ahhoz azonban, hogy Balassi és Regnart bécsi találkozásának akár csak a lehetőségét is érdemes legyen fontolgatnunk, tudnunk kellene, hogy Balassi mely időpontokban járt Bécsben és akkor éppen ott volt-e az udvar, s annak tagjai között Regnart. (17) Mindez természetesen csak az 1582. április 9. előtti időszakot érintené, mert Regnart 1582 tavaszától 1596. április 27-ig már Innsbruckban szolgált, mint *Ferdinand* főherceg Vicekapellmeistere, majd Kapellmeistere. (18)

A Kurtzweilige Teutsche Lieder anyagán alapuló Balassi énekeket eddig általában úgy tekintették – többé-kevésbé hallgatólagosan –, mint amelyek egyedülálló példát jelentenek Regnart műveinek magyarországi ismertségére. Nem véletlen tehát, hogy Eckhardt a Balassi-versek forrását elsősorban külföldön kereste, és úgy vélte, a költő közvetlenül Nürnbergből kapott egy nyomtatványt. Nem érdektelen ezért rámutatni arra, hogy Regnart-kompozíciókra az egykori Magyarországról nem csak a Balassi-féle adalékok ismeretek. Tudunk egy-két Regnart-kiadványról, valamint a németalföldi mester számos alkotása dokumentálható fentmaradt, illetve könyvjegyzékekből ismert különféle vegyes tartalmú zenei nyomtatványokban, s felbukkannak művei a 16. század végére és a 17. század elejére keltezhető kéziratokban is.

Egy pannonhalmi könyv kötéstáblája megőrizte az 1574-ben Bécsben megjelent *Il primo libro delle Canzone Italiane a cinque voci* basszus szólamának egy töredékét. (19)

Itt mindjárt megjegyzendő, az Eckhardt által a XX. éneknél kiindulópontként vett Balassakódex-beli nótajelzés a keltezését illetően nem feltétlenül mérvadó, hiszen az – miként számos korabeli példa bizonyítja – lehet utólagos is. A felvetett kérdés kapcsán pedig érdemes rámutatni, amennyiben a VIII. és a XX. ének mégis csak 1578-ban íródott volna, akkor azok a Regnart-villanellák közreadásához képest eléggé koraiak lennének: míg az előbbi nagyjából négy évvel a darab első megjelenése után keletkezett volna, addig az utóbbit már csupán csak egy év (!) választotta volna el a darab első kiadásától.

Ezenkívül egy 1606-os beszercebányai kottainventárium említ egy *Cantiunculae in forma cordis 5 partes, Tutto logiorni incip[it]-et.* (20) A *Tutto logiorni* alapján arra gondolhatunk, hogy ennek a szív alakú – bizonyosan kéziratos – gyűjteménynek az anyaga részben vagy egészben a fenti 1574-es bécsi nyomtatványon alapulhatott, hiszen annak első darabja a *Tutto lo giorno.* (21)

Joannes Galen könyvkereskedő 1583-ban Kassán számbavett hagyatékában szerepel egy *In quarto (...)* *Partes Regnardi*, amit az inventálók 50 dénárra értékelték. (22)

1629-ben Sopronban, *Wigeleb* kántor hagyatékában volt egy *Missae sacrae Jacobi Regnardi*, amely egy 1602-ben Frankfurtban megjelent kottával azonosítható. (23) Ugyanez a kiadvány megtalálható a pozsonyi evangélikusok 1657-ben felvett kottainventáriumában is: *Jac. Regnardi Missae sacrae a 5. 6. et 8. Voc.* (24)

Tudunk más nyomtatványokról is, amelyekben Regnart-kompozíció szerepel: az OSZK-ban őrzött Bártfai Gyűjteményben található egy 1564-es nürnbergi kiadvány Thesauri musici tomus quartus continens selectissimas quinque vocum harmonias, quas vulgo Motetas vocant címmel és a szakirodalom említ egy erdélyi eredetű, Regnart-darabot tartalmazó, zenei nyomtatványt is. Az 1896-os millenniumi kiállításon még látható volt a lőcsei könyvtár tulajdonából Gregor Krengel Tabulatura nova című lanttabulatúrája (Frankfurt a. O., 1584), amely jónéhány Regnart-éneket tartalmazott lantra átüllesztve és szöveggel együtt az Il primo libro delle Canzone Italiane és a Kurtzweilige Teutsche Lieder anyagából.

található egy 1564-es nürnbergi kiadvány *Thesauri musici tomus quartus continens selectissimas quinque vocum harmonias, quas vulgo Motetas vocant* címmel (31) és a szakirodalom említ egy erdélyi eredetű, Regnart-darabot tartalmazó, zenei nyomtatványt is. (32) Az 1896-os millenniumi kiállításon még látható volt a lőcsei könyvtár tulajdonából Gregor Krengel *Tabulatura nova* című lanttabulatúrája (Frankfurt a. O., 1584), amely jónéhány Regnart-éneket tartalmazott lantra átüllesztve és szöveggel együtt az *Il primo libro delle Canzone Italiane* és a *Kurtzweilige Teutsche Lieder* anyagából. (33)

Regnart miséi, motettái és más kompozíciói felbukkannak 16–17. századi hazai kéziratokban is. Ilyen ismert kéziratok az erdélyi Nagyapoldról, (34) továbbá Késmárkról,

Az olyan, Magyarországról ismert külföldi kottanyomtatványok sorában, amelyek Regnart-műveket is tartalmaznak, első helyen említendő a müncheni és bécsi udvarban működött olasz énekesnek és kereskedőnek, *Peter Joanellinek Novi Thesaurus musici* című, 1568-ban Velencében megjelent hatalmas kiadványa, amelyben elsősorban a császári kapella muzikusainak művei találhatóak, köztük Regnart számos kompozíciója. (25) Ezt a nyomtatványt eddig már hat esetben sikerült a történelmi Magyarországon, illetve innen származó tulajdonosnál kimutatni. Joanelli röviddel a megjelenés után, 1569-ben elküldte kiadványát a soproni tanácsnak, s 1571-ben Bécsből írt levélben, kérte a szokás szerint elvárható jutalmat. (26) *Bakfark* 1577 januárjában felvett páduai hagyatékjegyzékében éppúgy szerepel e gyűjtemény, (27) mint Zsámboky könyveinek 1587-es listáján, (28) avagy Körmöcbánya 1599-es kottainventáriumában. (29) Kis híján száz évvel a megjelenés után, 1657-ben a *Novi Thesaurus musicit* még mindig említi a pozsonyi evangélikusok kottajegyzéke, s e kiadvány egy példánya fennmaradt a pozsonyi ferences könyvtárban. (30)

Tudunk más nyomtatványokról is, amelyekben Regnart-kompozíció szerepel: az OSZK-ban őrzött Bártfai Gyűjteményben

(35) Pannonhalmáról, (36) Bártfáról (37) és Lőcséről (38) származóak voltak. Érdemes külön is kiemelni, hogy az egyik lőcsei kézirat tartalmazza a *Missa quodlibetica* teljes anyagát, amelyből más források révén korábban csak az alt szólamról tudtak. (39)

A most számbavett adatok egyértelműen bizonyítják: az, hogy Balassi figyelme Regnart-kompozíciókra terelődött, nem tartható valamiféle különleges véletlen eredményének: a jeles muzsikusi alkotásai a század második felétől/végétől fogva viszonylag nagy számban kimutathatók Magyarországon. Ugyanakkor a fenti felsorolás is azt mutatja, amiről *Kurtzweilige Teutsche Lieder* darabjai kapcsán már szó esett: Regnart-művek felbukkanásával főleg a század utolsó évtizedeitől számolhatunk.

A felsorolt nyomtatványok és kéziratok döntő többségben egyházzenei alkotásokat tartalmaznak Regnarttól. Ez érthető is, hiszen e kották nálunk egykor javarészt egyházi, illetve iskolai célokat szolgálták. Az *Il primo libro delle Canzone Italiane* jelenleg két esetben is dokumentálható darabjai, továbbá a lőcsei Krengel-féle lantnyomtatvány anyaga, s nem utolsósorban a *Kurtzweilige Teutsche Lieder*hez kapcsolódó Balassi-versek azonban azt bizonyítják, hogy Regnart életművéből nem csak a „komolyabb” művek jutottak el hozzánk – amelyek felbukkanásával különböző városi, egyházi és iskolai gyűjteményekben tulajdonképpen eleve számolhattunk –, hanem a világi alkotások is, habár az effélek nálunk általában csak ritkán dokumentálhatók. Ezek ugyanis egyértelműen a magánjelle-gű zenejátékot, a házimuzsikálást szolgálták, s a 16–17. századi hazai zeneéletnek erről a részéről jóval kevesebb adattal rendelkezünk, mint az intézményesről. Végeredményben tehát a fentiek fontos további adalékot jelentenek annak bizonyításához, hogy a korabeli európai népszerű zene eljutott Magyarországra és szerepet kapott a hazai zeneéletben.

A Balassi által felhasznált Regnart-villanellák konkordanicái lanttabulatúrákban:

Ich hab vermeint

(Kurtzweilige Teutsche Lieder 1576, RISM A/I R 742. nr. 13.)

Prága, Národní Museum, Hudební Odd. Ms. XIII. B. 237. (17. sz. eleje):

Ich hab vermeint

Wer sehen will zween lebendige Brunnen

(Kurtzweilige Teutsche Lieder 1576, RISM A/I R 742 nr. 15.)

Prága, Národní Museum, Hudební Odd. Ms. XIII. B. 237. (17. sz. eleje):

Wer sehen will zwen lebendige Brunnen

Wann ich den gantzen Tag

(Der ander Theyl Kurtzweiliger teutscher Lieder 1577, RISM A/I R 746 nr. 1.)

Prága, Státní Knihovna-Univ. Knihovna 59r 469. (1603 után) fol. 126^r:

Wan ich den gantz tag

Krakkó, Bibl. Jagiellońska (olim Berlin, Staatsbibl.) Ms. 40161 (kb. 1580?) fol. 1^r:

Wan ich den gantzen tag

Koppenhága, Kongelige Bibl. Ms. Thott 841. (1608) fol. 46^r:

Wan ich den gantzen tag gebühret hab

Köln, Staatl. Hochschule f. Musik Ms. R 242. (17. sz. eleje) fol. 61^r:

Wen ich den gantz tag

Köln, Uniuersitäts und Stadtbibl. Ms. K 16^a 6745 qu. (17. sz. eleje) nr. 37.:

Von Nothen ist daß (= Wann ich den gantzen tag).

Nun bin ich einmall frey von liebes banden
(Kurtzweilige teutsche Lieder, 1576, RISM A/I R 742 nr. 3.)

Waisel, Mattheäus: Tabulatura. Frankfurt a. O., 1592.; nr. 35.
Nu bin ich ein mahl Frey.

Basel, Universitätsbibl. Ms. F. IX. 70. (1591–1594?) 272. p.:
Nun bin Ich einmal frey.

Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibl. Ms. Guelf 18. 7. (1603–1604) fol. 127':
Nun bin Ich ainmahl [frey].

Koppenhága, Kongelige Bibl. Thott 841. (1608) nr. 36. fol. 50' cím nélküül és nr. 37.:
Aliter (nr. 36. egy hanggal mélyebben).

Prága, Národní Museum, Hudebni Odd. Ms. XIII. B 237. (17. sz. eleje) fol. 17':
Jac. Regnardi Nu bin ich.

Köln, Universitäts und Stadtbibl. K 16^a 6745 qu. (17. sz. eleje) nr. 21.:
Pol: Vila: Nuhn binn ich einmahl frey.

Köln, Staatl. Hochschule f. Musik R 242. (17. sz. eleje) nr. 21:
Nun bin ich ein mahl frey.

Berlin Staatsbibl. Mus. ms. 40141 (17. sz. eleje) nr. 76. és nr. 134.:
Nun bin ich einmahl frey.

Nun hab ich doch einmal erlebt die stund
(Kurtzweilige teutsche Lieder, 1576, RISM A/I R 742 nr. 7.)

Koppenhága, Kongelige Bibl. Ms. Thott 841. (1608) nr. 33. fol. 49':
Nun hab ich doch einmal erlebt die stund.

Köln, Univerisitäts und Stadtbibl. K 16^a 6745 qu. (17. sz. eleje) nr. 36:
Nuhn hab ich doch einmahl.

Köln, Staatl. Hochschule f. Musik Ms. R 242. (17. sz. eleje) nr. 24.:
Nun hab ich doch ain mahl.

Jegyzet

(1) Vö. *Balassa-kódex*. Közreadja: *Varjas Béla*. Budapest, 1944; *Balassi Bálin összes művei I*. Közreadja: *Eckhardt Sándor*. Budapest, 1951–15., 57., 13. és 34. számúak. Ld. még: *Eckhardt Sándor: Balassi-tanulmányok*. Budapest, 1972, 228–236. és 241–243. p.

(2) *Kurtzweilige Teutsche Lieder, zu dreyen Stimmen, Nach art der Neapolitanen oder Welschen Villanellen, newlich Durch... Jacobum Regnart componirt...* Nürnberg, 1574. Vö. *Répertoire International des Sources Musicales* (a továbbiakban: *RISM*). A/I. Einzeldrucke vor 1800. Szerk.: *Karlheinz Schlager*. R 742.; ill. *Fabian, Berhard: Die Messkataloge des sechzehnten Jahrhunderts II*. Közreadja: (Faksimile kiad.) Hildesheim, 1973. 49. p.; *Göhler, Karl Albert: Verzeichnis der in den Frankfurter und Leipziger Meßkatalogen der Jahre 1564–1759. Angezeigten Musikalien*. Leipzig, 1902. 38. p. A szakirodalom korábban 1576-ra tette a *Kurtzweilige Teutsche Lieder* első kötetének megjelenését. Vö. *Eitner, Robert: Jakob Regnart. Monatshefte für Musikgeschichte*. 12(1880) 96, 99–100. p., ill. *Pass, Walter: Thematischer Katalog sämtlicher Werke Jacob Regnarts. Tabulae Musicae Austricae*. Bd. V. Wien, 1969, 47. p.

(3) *Der ander Theyl Kurtzweiliger teutscher Lieder zu dreyen Stimmen. Nach art Neapolitanen oder Welschen Villanellen, newlich durch... Jacobum Regnart componirt...* Nürnberg, 1577. Vö. *RISM A/I*, R 746., ill. *Pass, Walter: Tematischer Katalog...*, i. m., 48. p.

(4) *Waldapfel József: Balassi költeményeinek kronológiája. Irodalomtörténeti füzetek XV*. Budapest, 1927. 26–27. és 43. p.; *Balassi Bálint összes művei I*, i. m., – Ld. a fejezetek időbeosztását!

(5) Uo., 173. p.

(6) *Teutsche Lieder mit dreyen stimmen nach art der Neapolitanen oder Welschen Villanellen: Zuvor nder-schidlich in dery Theil außgangen anjetzt aber auß ursachen und mit bewilligung der Authorn in ein Opus zusammen druckt*. München, 1583. *RISM A/I*, R 755.; *Pass, Walter: Tematischer Katalog...*, i. m., 23. és 53. p.

- (7) Regnart alighanem úgy érezte, kritika éri majd azért, hogy ő, a császári muzsikos, ilyen könnyed tartalmú és ranghoz nem illő színvonalú gyűjteményt ad közre, s ezért egy magyarázó versikét mellékel a kiadványhoz: „Jedem der Music verstemdigen Leser: /Lass dich darumb nit wenden ab, / Das ich hierin nit brauchet hab, / Vil zierligkeiten der Music, / Wiss, das es sich durchaus nit schick, / Mit Villanelen hoch zu prangen, / Und dardurch wöllren Preiss erlangen, / Wird sein vergebens und umb sonst, / An andre ort gehört die kunst.” Ld.: *Eitner, Robert: Jakob Regnart*, i. m., 100. p.
- (8) A *Kurtzweilige Teutsche Lieder* második kötetét 1577 tavaszán a frankfurti könyvkatalógus már hirdette. Vö. *Die Messkataloge...*, i. m., 227. p.
- (9) Vö. *Pass, Walter: Tematischer Katalog...*, i. m., passim; *Brown, Howard Mayer: Instrumental Music Printed Before 1600*. Cambridge, Mass. 1965, passim.
- (10) Berlin, Staatsbibl. Mus. Ms. 40034 (*Chr. Löffelholz* orgonatabulatúrája, 1585) és Basel, Univ. Bibl. MS FI IX. 43. (*Chr. Liebfriedius* orgonatabulatúrája, 1594.) Ld.: *Pass, Walter: Tematischer Katalog...*, i. m., 68. és 82 p. – Az orgonatabulatúráknak sajnos nincs olyan áttekintő szakirodalma, mint a lanttabulatúráknak, ezért feltehető, hogy nem csupán ez a két kézirat tartalmaz Regnart darabot.
- (11) Ld. a jegyzéket a tanulmány végén!
- (12) Ld. RISM – Regnart címszó; *Pass, Walter: Tematischer Katalog...*, i. m., 47. és köv. p.
- (13) Praha, Národní Museum, Hudební Odd. Ms. XIII. B. 237. Tartalmát leírja: *Tichota, Jiří: Francouzská loutnová hudba v Čechách*. Miscellanea Musicologica, 1973. 25–26 sz., 19–23. p. – A ma rendelkezésünkre álló adatok azt mutatják, hogy a *Batori Tantz* a címmel a *Báthory Istvánra* mint lengyel királyra utal. E német tánc-allemande családjába tartozó darab nem vonatkoztható tehát Báthory erdélyi fejedelemségére – miként ezt néha felvetik –, s még kevésbé tartható az a vélekedés, hogy az esetleg *Báthory Zsigmondra* utalna.
- (14) *Tichota, Jiří: Deutsche Lieder in Prager Lautentabulaturen des beginnenden 17. Jahrhunderts*. Miscellanea Musicologica. 1967. 20. sz., 88–89. és 91. p.; uő.: *Bohemika a český repertoár v tabulaturách pro renesanční loutnu*. Miscellanea Musicologica. 1984. 81. sz., 190. p.
- (15) *Smijers, Albert: Die Kaiserliche Hofmusik-Kapelle*. Wien, 1919. 145, 147. *Studien zur Musikwissenschaft*. VI.; *Hellmut Federhofer: Jacob Regnart*. In: *Friedrich Blume* szerk.: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Kassel, 1949–1979. XI. köt. 136.; *Pass* i. m. 1969. 15–17.; *Eckhardt* i. m. 1972. 227., 1566–1569/70 között Regnart egyik zenészollégája volt az erdélyi lantos, Valentin Bakfark.
- (16) Ld. *Eckhardt Sándor: Balassi-tanulmányok*, i. m., 228. p.
- (17) Regnart holléte talán részben kideríthető lenne a Habsburg udvari számadások segítségével. A Rudolf-kori udvari források alapos zenei szempontú feldolgozása eddig még hiányzik. Az eddigi közlések Regnart hollétét illetően nem sokban segítenek. Egy esetben feltehető, hogy Balassi és Regnart egy időben ugyanazon a helyen tartózkodott, habár ez aligha hozható kapcsolatba a *Kurtzweilige Teutsche Lieder* anyagán alapuló Balassi-versekkel: 1572 szeptemberében, *Rudolf* nagy pompával lezajlott pozsonyi koronázásán. Balassi – *Istvánffy* sokat idézett tudósítása szerint – egy alkalommal az ünnepségek során pászortáncot járt *Miksa* és *Rudolf*, valamint az ottlévő urak előtt. Nincs azonban biztos adat arról, hogy Regnart ekkor Pozsonyban volt-e, noha aligha feltételezhetnénk, hogy egy ennyire jelentős eseményre, ahová még *Karl főherceg* gráci udvarának orgonistáját, a híres *Annibale Padovanót* is kölcsönkérték, ne ment volna el az udvari kapella színe-java. Mindenesetre, egy korabeli olasz leírás szerint az új királyt Pozsonyban „con bellissima musica di voci et di fiato” ünnepelték. Ld.: *Le solennissime feste et gloriosissimi trionfi nella citta di Posonio nella coronatione del serenissimi Principi Rudolfo*. Roma, 1572. In: *Rybarč, Richard: Viedenská cisárska kapela v Bratislave*. In: *Bratislavský hudobný barok*. Bratislava, 1985, 31. p.
- (18) Ld.: *Pass, Walter: Jacob Regnart*. In: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians XV*. London, 1980, 691. p.
- (19) *RISM A/I. R. 738.*; Ld.: *Keresztury Dezső: Híres magyar könyvtárak*. Budapest, 1982, 86. p., 19. kép. A képaláírásban azonban téves, 1573-as kiadási év szerepel.
- (20) Prot. Jud. r. 1606. cis. 35. str. 26. alapján; In: *Hudec, Konstantin: Hudba v Banskej Bystrici*. Liptovský Svätý Mikuláš, 1941, 32. p.
- (21) Vö. *Eitner, Robert: Jakob Regnart*, i. m., 1880, 97. p. és *Pass, Walter: Tematischer Katalog...*, i. m., 46. p.
- (22) *Kemény Lajos: Egy 16. sz. könyvkereskedő raktára*. Magyar Könyvszemle, 1895, 310–320. p. – Tekintve, hogy Regnartnak ekkorra már több önálló kiadványa is megjelent, a kotta nem határozható meg. Vö. *RISM*, Regnart címszó és *Pass, Walter: Tematischer Katalog...*, i. m.
- (23) *Bárdos Kornél: Sopron zenéje a 16–18. században*. Budapest, 1984, 46. p.; *RISM A/I. R. 734*.
- (24) *Jana Kalinayová (Bratislava) közlése*. Segítségét ezúton is köszönöm. – *Magyarország zenetörténete II. (1541–1686)*. Szerk.: *Bárdos Kornél*. Budapest, 1990, 47. p.
- (25) A Regnart-darabokat felsorolja: *Pass, Walter: Tematischer Katalog...*, i. m., 43–45. p.
- (26) *Győr–Sopron Megyei Levéltár 2. Lad XXIV. et Y fasc 5. Nr. 283*. Ld.: *Bárdos Kornél: Sopron zenéje...*, i. m., 25. p., 84. jegyzet
- (27) *Padova, Archivio di Stato di Padova, Atti dei Notai Nr. 3563. fol. 335^r*: „Sie libri In 4to grando, con coperto de peghorina Intitulati Novi Thesaurij Musici Impressi Venetii apud Antonium Gardanum 1568.” – *Király Péter: Bakfark hagyatékának inventáriuma*. Muzsika, 1992. 12. sz., 25–27. p.
- (28) *Gulyás Pál: A Zsámoky-könyvtár katalógusa (1587)*. Szeged, 1992, 329. p. Adattár 16–18. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 12/2. Nr. 1985.: „partes 6 Thesauri Musici libri 5 Petri Joanelli Bergomensis de Gardino. Venetijis Antonius Gardanus 1568”.

- (29) „Thesaurus 6 voc. Venetij impressum” – *Isoz Kálmán: Körmöcbánya zenészei a 17. században*. Budapest, 1907. 7. p.; *Zavarsky, Erndest: Beiträge zur Musikgeschichte der Stadt Kremnitz*. In: *Musik des Ostens* 3. Kassel, 1965, 75. p.;
- (30) Mindkét adatra Jana Kalinayová hívta fel a figyelmemet. Segítségét ezúton is köszönöm.
- (31) *Gombosi Ottó: Die Musikalien der Pfarckirche zu St. Aegidi in Bártfa*. In: *Festschrift für Johannes Wolf, zu seinem 60. Geburtstag*. Szerk.: Lott, Walter – Osthoff, Helmuth – Wolfpheim, Werner. Berlin, 1929, 39. p.; *Magyarország zenetörténete...*, i. m., 353. p.; *Murányi Róbert Árpád: Magyarország éneklő ifjúsága 1500–1650. Újabb adatok a Bártfai Gyűjteményről*. Magyar Zene, 1973. 1. sz., 78. és 82. p.
- (32) *Magyarország zenetörténete...*, i. m., 360. p.
- (33) Az ezredéves kiállítás katalógusában a Krengel-tabulatúra nem szerepel (vö. *1896-er Milleneum Landes-Ausstellung. Amtlicher Katalog der historischen Hauptgruppe*. Budapest, 1896), de leírja: *Sztankó Béla: Zene...* In: *Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredményei*. Szerk.: *Matlekovits Sándor*. Budapest, 1898, 117. p. – Sztankó leírásának azonosításához ld.: *Brown, Howard Mayer: Instrumental Music...*, i. m., 337–338. p. A kiadvány ma nem található Lőcsén.
- (34) Arhivele Statului Sibiu, fond Bruckenthal JJ 69. nr. 49. – tenor szólamkönyv 1596-ból; *Brandsch, Gottlieb: Die Musik unter den Sachen*. In: *Bilder aus der Kulturgeschichte der siebenbürger Sachsen II*. Közreadja: *Teutsch, Friedrich*. Hermannstadt, 1928, 309. p.; *Cosma, Octavian Lazăr: Hronicul Muzicli Românești I*. București, 1973, 198. p.; *Constantinescu, Radu: Muzica în Transilvania 1438–1648*. Studii de muzicologie XVII., București, 1983, 165. p.
- (35) Tenor szólamkönyv a 16. század végéről. Ld.: *Magyarország zenetörténete...*, i. m., 355. p.
- (36) Könyvtábláról lefejtett töredékek a 16–17. század fordulójáról – Nr. 21. és 22. motetta és miserészek. Ld.: *Magyarország zenetörténete...*, i. m., 356. p.
- (37) Ms. Mus. 16. és Ms. Mus. 17. A 17. század első feléből négy, illetve három Regnart-kompozícióval. *Gombosi Ottó: Die Musikalien der Pfarckirche...*, i. m., 44–45. p.; *Magyarország zenetörténete...*, i. m., 406. p., 94. jegyzet; *Pass, Walter: Tematischer Katalog...*, i. m., 71. p.
- (38) A 17. század első felére-közepére datálható lőcsei orgonatabulatúra-kéziratok közül háromban is felbukkannak Regnart-kompozíciók: Sign. 3 A (13992). Vö. *Burlas, Ladislav-Fišer, Ján-Hořejš, Antonín: Hudba na Slovensku v 17. storočí*. Bratislava, 1954, 103., 104. és 114. p.; *Hulková, Marta: Von der Forschung der Musikgeschichte in der Slowakei*. In: *Zborník Filozofickej a Pedgogickej fakulty Univerzity Komenského XVIII*. 1985, Bratislava, 1987, 63. p.
- (39) Sign. 2 A (13990b). Ld.: *Hulková, Marta: Von der Forschung...*, i. m.; vö. még: *Pass, Walter: Tematischer Katalog...*, i. m., Nr. 27.